

ÉLETMÓD ÉS TRADÍCIÓ 18.

Balogh Balázs – Fülemile Ágnes

TÖRTÉNETI IDŐ ÉS JELENLÉT KALOTASZEGEN

**Fejezetek egy emblematikus néprajzi táj jelképpé
válásának történeti, társadalmi folyamatairól**

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Néprajztudományi
Intézet

Budapest, 2023

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottságának, továbbá az NKFIH 120712 és K 142797 azonosítójú, valamint a BTK NTI ELKH 57004 és 57005 témaszámú pályázatainak támogatásával készült.

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Szerkesztette:

Báti Anikó – Klamár Zoltán – Ördög Virág

Lektorálta:

Klamár Zoltán, Kósa László, Richter Pál

A nyomdai előkészítést végezte:

Fancsek Krisztina, Mahmoudi-Komor Judit

A borítót tervezte:

Kaszta Mónika

A borítón: Szüreti felvonulás Kalotaszentkirályon, 2004

(Fotó: Fülemile Ágnes)

ISSN 0238-9584

ISBN 978-963-567-068-0

Kiadta

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet (ELKH)

H-1097 Budapest IX., Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Balogh Balázs

© BTK NTI, Balogh Balázs, Fülemile Ágnes 2023

Nyomás és kötés:

Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

TARTALOMJEGYZÉK

ELÖLJÁRÓBAN A FAKULÓ HAGYOMÁNYRÓL, A TÁJI ÖNTUDATRÓL ÉS A KUTATÁSRÓL (Péntek János írása)	9
ELŐSZÓ	15
A JELKÉPPÉ VÁLT MAGYAR TÁJ – KALOTASZEG, A MAGYAR NÉPMŰVÉSZET EMBLEMATIKUS TÁJA, MINT IDENTITÁSRÉGIÓ	21
Bevezető gondolatok	23
Kalotaszeg mint identitásrégió	27
<i>A korai történeti korszak lenyomata a táji struktúra szerveződésében</i>	
<i>Kalotaszeg történeti-földrajzi-etnikai-néprajzi körülhatárolása, kistáji felosztása</i>	27
<i>A házasodási körök által kirajzolt táji struktúra</i>	50
<i>A táji struktúra tudati elemei – kit tekintenek „kalotaszeginek”</i>	52
<i>Régi, új és legújabb Kalotaszeg – a táji identitás változásai</i>	57
<i>A kultúraalapú vizsgálattal kapcsolatos kérdésfelvetések</i>	59
<i>A korai leírások tájfogalma</i>	62
Reprezentáció és reprezentativitás – A kalotaszegi népművészet „felfedezésének” főbb hullámai	69
Bevezető gondolatok	69
Általános tendenciák – A tradicionális tárgyi világ esztétikumának felmagasztalása Európában a 19. század utolsó évtizedeiben	70
<i>A kalotaszegi háziipar indulásának hőskora</i>	80
A Gyarmathy házaspár és kortársi közegük	80
Háziipar, faipar, játék- és bútorgyártás	90
<i>Kalotaszeg megjelenése a korszak nagy kiállításain</i>	108
A főúri támogatók köre és a varrottas promóciója	108
Látogatók „Kalotaszeg fővárosában” – Kalotaszeg a fővárosba „látogat”	121
A „svájci villa” típusú építkezés divatjának hatása	129
A toronymotívum mint ikonikus jelkép	143
<i>„Egy kis ruszini terület: Kalotaszeg” – A gödöllőiek és a „Fiatalok” művésznemzedékének Kalotaszeg-képe</i>	159
<i>A Malonyay-vállalkozás</i>	197
<i>Népzene kutatók Kalotaszegen</i>	215
<i>Irodalmi vonatkozások és a transzilvanizmus eszméje</i>	229
<i>A varrottas ügye a két világháború között</i>	253

<i>A toronymotívum szimbolizmusa és az új református templomépítészet</i>	266
<i>A magyar nemzettudat ikonikus tája Észak-Erdély visszacsatolása után</i>	280
Lépésváltás és léptékváltás a hagyományörzés módozataiban	313
<i>A magyar paraszti kultúra regionális és lokális képletei a változás dinamikájában</i>	313
<i>A Nádasmente a szocializmus időszakában</i>	334
<i>Folklorizmus és revival</i>	347
<i>Egy néprajzi táj reprezentativitása – A külső és belső kép divergenciája</i>	367
<i>Kutatói dilemmák</i>	399
<i>A hagyomány valósága, emléke és „mítosza”</i>	402
TÖRTÉNELMI TRAUMÁK ÉS A SZÓRVÁNYOSODÁS	423
„...s ez eljárásban anyaszentegyházunk tervszerű zaklatását látja” – Adatok az adminisztratív intézkedések és a szórványosodás összefüggéseire a kalotaszegi Felszegen az 1930–40-es években	425
<i>A magyargyerőmonostori egyház- és iskolaiügyi sérelmek</i>	428
<i>Esetleírások Magyarvalkóról és Kalotaszentkirályról</i>	433
<i>Az 1940–1944-es események hatása a Dél-Erdélyben maradt falvakban</i>	438
„...az utókor is borzadjon meg olvasásán!” – A Kalotaszegi Református Egyházmegye Esperesi Hivatala 20. századi iratanyagának társadalomtörténeti tanulságai az 1944–1950 közötti időszakra vonatkozóan	449
<i>Az Esperesi Hivatal iratanyagának dokumentumtípusai</i>	450
<i>Az 1944-ben történt atrocitások írott emlékei</i>	455
<i>Az egyházi vagyont ért sérelmek</i>	465
Elzárkózás és kapcsolatkeresés – Szórványközösségek eltérő magatartásmoddelljei egy nagy múltú erdélyi magyar táj, Kalotaszeg peremén	489
<i>Kalotaszeg északnyugati peremén, az Almás völgyének Középlaktól északra húzódó falvai</i>	499
<i>A Kalotaszegtől északkeletre fekvő egykori kishemesi eredetű falvak</i>	508
<i>A Kolozsvártól északra és Kalotaszegtől északkeletre fekvő Kajántó település</i>	515
<i>A Kolozsvártól kelet–délkeletre eső Erdőalja falvai</i>	520
<i>A Kalotaszegtől délre, a Jára völgyében lévő Alsójára</i>	529
<i>Összegzés</i>	541

JELENLÉT, KAPCSOLATTARTÁS ÉS TEREPMUNKAMÓDSZEREK A VÁLTOZÓ KALOTASZEGEN – „A MAGA KULTÚRÁJÁT VIZSGÁLÓ KUTATÓ” ERDÉLYI TEREPEEN	545
Bevezető gondolatok	547
A „saját kultúrájában kutató etnológus” terepmunka-kihívásának módszertani kérdései	548
A szerzők konkrét kalotaszegi tereptapasztalata	556
<i>A kutatói motiváltság személyes története</i>	556
<i>A terepmunka korai szakaszának kérdésfelvetései</i>	564
<i>Terepmunkamódszerek, a terepen töltött idő fázisai, kapcsolatépítés</i>	565
<i>A terepmunka alkalmazott dimenziói</i>	594
Zárszó	610
 IRODALOM	 613
 LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	 655
 A KÖNYVBEN EMLÍTETT TELEPÜLÉSEK ROMÁN NEVEI (1910-BEN)	 657